

Ἡ ἀναζήτηση τῆς σχέσης τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιμαντικῆς μὲ τὴν ψυχολογία

ΜΗΤΡ. ΖΑΓΚΡΕΜΠ ΚΑΙ ΛΙΟΥΜΠΛΙΑΝΑΣ PORFIRIJE (PERIC)
& DRAGAN G. KARAN

Εἰσαγωγή

Ἡ σύγχρονη κοινωνία, ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς ἀναγέννησης, τοῦ διαφωτισμοῦ, ἀπὸ τὴ θεωρία τῶν ἀτομικῶν δικαιωμάτων καὶ ἀπὸ τὰ κινήματα ἀντίδρασης στὸν δυτικὸ ἐκκλησιαστικὸ μεσαίωνα, θεώρησε τὴ βιολογικὴ ζωὴ ὡς τὸ πολυτιμότερο ἀγαθὸ στὴν κοινωνία, μὲ ἀποτέλεσμα οἱ περισσότερες δυτικὲς πολιτισμένες χῶρες μὲσω τῆς συνταγματικῆς νομοθεσίας νὰ ἔχουν προβλέψει τὴν προστασία της μὲ ὅλα ὅσα ἀναδεικνύουν τὴν ἀξία της¹. Στὸν Χριστιανισμό ἡ ἀξία τῆς ζωῆς δὲν ταυτίζεται μὲ αὐτὴ τῶν δυτικῶν κοινωνιῶν. Ἡ ζωὴ ὡς ἱστορικὸ φαινόμενο στὸν χριστιανισμό δὲν περιορίζεται οὔτε ἐξαντλεῖται στὴ βιολογικὴ ζωὴ². Τὸ γεγονὸς αὐτὸ δὲν ἐξαντλεῖ καὶ δὲν περιορίζει τὴν ἀξία τῆς βιολογικῆς ζωῆς, ἀφοῦ ὁ,τι δημιούργησε ὁ Θεὸς εἶναι «καλῶς λίαν»

* Ὁ Μητροπολίτης Ζάγκρεμπ καὶ Λιουμπλιάνας Porfirije Peric καὶ ὁ Dragan G. Karan εἶναι Λέκτορες στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Βελιγραδίου (Σερβία).

1. *Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος*, ἄρθ. 5, παρ. 2: «Ὅλοι ὅσοι βροῦσκονται στὴν Ἑλληνικὴ Ἐπικράτεια ἀπολαμβάνουν τὴν ἀπόλυτη προστασία τῆς ζωῆς, τῆς τιμῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας τους, χωρὶς διάκριση ἐθνικότητας, φυλῆς, γλώσσας καὶ θρησκευτικῶν ἢ πολιτικῶν πεποιθήσεων. Ἐξαιρέσεις ἐπιτρέπονται στὶς περιπτώσεις ποὺ προβλέπει τὸ διεθνὲς δίκαιο».

2. Βλ. *Ματθ.* 16, 24-26: «Τότε ὁ Ἰησοῦς εἶπεν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, Εἴ τις θέλει ὀπίσω μου ἔλθειν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καὶ ἀκολουθεῖτω μοι. ὃς γὰρ ἂν θέλη τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι ἀπολέσει αὐτήν· ὃς δ' ἂν ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔνεκεν ἐμοῦ εὐρήσει αὐτήν. τί γὰρ ὠφεληθήσεται ἄνθρωπος ἂν τὸν κόσμον ὅλον κερδήσῃ τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ζημιωθῇ; ἢ τί δώσει ἄνθρωπος ἀντάλλαγμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ;», *Λουκ.* 9, 23-25: «Εἴ τις θέλει ὀπίσω μου ἔρχεσθαι, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καθ' ἡμέραν, καὶ ἀκολουθεῖτω μοι. ὃς γὰρ ἂν θέλη τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι, ἀπολέσει αὐτήν· ὃς δ' ἂν ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔνεκεν ἐμοῦ, οὗτος σώσει αὐτήν. τί γὰρ ὠφελεῖται ἄνθρωπος κερδήσας τὸν κόσμον ὅλον ἑαυτὸν δὲ ἀπολέσας ἢ ζημιωθείς;».

καί εἶναι προορισμένο νὰ ζήσει αἰώνια. Βεβαίως ὁ τρόπος πού ἀντιμετώπισε ἡ δυτική χριστιανοσύνη τή βιολογική ζωή δέν εἶναι ἀκριβῶς ὁμοιος μέ ἐκεῖνον τῆς ἀνατολικῆς χριστιανοσύνης. Στή Δύση, τουλάχιστον κατά τόν μεσαίωνα, ἡ Ἐκκλησία παρουσίασε συμπεριφορές ἀπαξίωσης τῆς βιολογικῆς ζωῆς. Ἀντίθετα κατά τήν ἴδια χρονική περίοδο, ἀλλά καί μέχρι σήμερα, ὁ Ἀνατολικός χριστιανισμός δέν ἔχει νὰ ἐπιδείξει συμπεριφορές ἀπαξίωσης τῆς βιολογικῆς ζωῆς. Ἐπομένως ἡ σύγχρονη κοινωνία καί ὁ χριστιανισμός καταρχάς μποροῦν νὰ συναντηθοῦν σέ αὐτό τὸ σημεῖο.

Ἀποτέλεσμα τῆς στάσεως τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ἦταν οἱ σχέσεις τῆς θεολογίας καί ἐκείνων τῶν ἐπιστημῶν πού ἀσχολοῦνται μέ τήν ἀνθρώπινη ψυχολογία νὰ σημαδευτοῦν πολλές φορές κατά τήν διάρκεια τῆς ἱστορικῆς πορείας ἀπό ἐντάσεις καί παρεξηγήσεις μέχρι τοῦ σημείου τῆς ἀνοικτῆς σύγκρουσης, παρότι καί οἱ δύο ἐπιστημονικοί χῶροι ἐνδιαφέρονται γιά τόν ἄνθρωπο, τίς προοπτικές τῆς ἐξέλιξης καί ἀνάπτυξής του, ὅπως καί γιά τίς δυνατότητες, ἀλλά καί τὰ ὅρια τῆς φύσης του³. Δέν πρέπει νὰ παραθεωρεῖται τὸ γεγονός ὅτι τὸ ἔργο τῆς ψυχιατρικῆς καί ψυχοθεραπείας ἀσκοῦσαν οἱ ἱερεῖς, τὸ ὁποῖο θεωροῦσαν δικό τους ἔργο, ἐνῶ τίς ψυχολογικές ἀσθένειες ὡς ἀποτέλεσμα καταλήψεως δαιμονικῶν πνευμάτων⁴. Τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς τῆς σύγκρουσης οὐσιαστικά ἔληξαν μέ τήν ἐκκοσμίκευση σέ μεγάλο βαθμὸ τοῦ δυτικοῦ χριστιανισμοῦ.

Ἐπομένως, σήμερα ἡ συνεργασία πλέον εἶναι μιὰ πραγματικότητα γιά τόν δυτικὸ κόσμο καί ἐκδηλώνεται καί στὸ ἐπίπεδο τῶν θρησκείων, οἱ ὁποῖες συνομιλοῦν μέ ἐκπροσώπους τῆς ψυχιατρικῆς, τῆς ψυχοθεραπείας καί τῆς ψυχολογίας. Ἐπίσης, στὸν δυτικὸ κόσμο –στὶς ΗΠΑ κυρίως– σημειώνεται στὰ μέσα τοῦ προηγούμενου αἰῶνα μιὰ προσπάθεια ἀνάπτυξης καλύτερης σχέσης τῆς ψυχιατρικῆς καί γενικά τῆς ψυχοθεραπείας μέ τόν χῶρο τῆς θρησκείας, ὅπως

3. Βλ. ΙΩΑΝΝΗ ΚΟΡΝΑΡΑΚΗ, *Ἐγχειρίδιον ποιμαντικῆς ψυχολογίας Α'*, σ. 8: «Ἡ πρόοδος τῶν ψυχολογικῶν σπουδῶν καί ἡ μελέτη ὑπαρξιακῶν προβληματισμῶν τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῶν πορισμάτων τῶν σπουδῶν αὐτῶν θέτει τὴν Ποιμαντικὴ ψυχολογία ἐνώπιον τοῦ εἰδικωτέρου προβλήματος τῆς σχέσης τῆς ψυχολογίας μέ τὴν πνευματικὴν ζωή, ὅπως τὴν καθορίζει καί τὴν κατανοεῖ ἡ ὀρθόδοξη παράδοση». Πρβλ. IVAN ŠTEGEL, «Perspektive dijaloga pastoralna i trendova aktualne psihoterapije», *Bogoslovska smotra*, 76/2 (2006).σσ. 453-454.

4. Περισσότερα περὶ αὐτοῦ βλ. ZILBOOR GEORGY & HENRY GEORGE W., *History of Medical Psychology*, ἐκδ. Norton, New York 1941. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης τῆς Κλίμακος ὀνομάζει τὸν ἱερέα ἢ πνευματικὸ γέροντα [ἢ ὡς] «πνευματικὸ ἱατρό», βλ. ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΗΣ ΚΛΙΜΑΚΟΣ, *Κλίμαξ*, κεφ. ΚΒ', PG 88, 976B.

τονίζουν και οι έρευνητές Richard και Bergin, γιατί η αντίληψη και η γνώση της θρησκείας για τον άνθρωπο μπορεί να συνεισφέρει στην καλύτερη μέριμνα για την ψυχολογική υγεία⁵. Επίσης, πρέπει να παρατηρηθεί ότι στο πλαίσιο της ψυχοθεραπείας γίνεται μιὰ προσπάθεια όριοθέτησης του θρησκευτικού και πνευματικού χώρου, με αρκετές ώστόσο δυσκολίες, καθώς σε πολλά σημεία εμφανίζονται ως έπικαλυπτόμενες έννοιες⁶. Η διάκριση γίνεται στο επίπεδο μεταξύ των θρησκευτικών όρων πνευματικό (spiritual) και υπερβατικό (transcendent)⁷.

Στόν σύγχρονο όρθόδοξο κόσμο έδω και αρκετό καιρό παρατηρείται μιὰ μεγαλύτερη έπικοινωνία με εκπροσώπους των ψυχολογικών έπιστημών⁸. Παρότι υπάρχει μιὰ γόνιμη σχέση μεταξύ της ποιμαντικής διακονίας και ψυχολογίας, ό Σταυρόπουλος παρατηρεί ότι υπήρχαν και όρισμένες αντιδράσεις στόν χώρο της θεολογίας υπό μορφήν άποριών του τύπου: «άν και κατά πόσο είναι χρήσιμη ή ψυχολογία για την ζωή της Έκκλησίας»⁹. Η ψυχολογία στην έποχή μας, με τις έπιστημονικές της άνακαλύψεις για τον ψυχικό κόσμο του άνθρωπου, έχει άναδειχθεί σε μιὰ από τις σημαντικότερες έπιστήμες στόν χώρο των άνθρωπιστικών σπουδών, έτσι ώστε να διακρίνεται σε έπιμέρους κλάδους π.χ. στρατιωτική ψυχολογία, ψυχολογία έγκληματικότητας, οίκονομική ψυχολογία κ.ά., ενώ ταυτόχρονα πολλές άκόμη έπιστήμες προστρέχουν στην έπικουρία της με την προσδοκία της άποτελεσματικότερης πραγματοποίησης του έργου τους. Οί διάφορες κατευθύνσεις που λειτουργούν σήμερα μέσα στό έπιστημονικό πλαίσιο της ψυχολογίας όπως π.χ. ή ψυχολογία του βάθους, ή εξέλικτική ψυχολογία, ή κοινωνική ψυχολογία και ή κλινική ψυχολογία συμβάλλουν και συνεισφέρουν στην καλύτερη κατανόηση του ανθρώπου και της ψυχολο-

5. RICHARDS SCOTT & BERGIN ALLEN, *Handbook of Psychotherapy and Religius Diversity*, έκδ. Amerikan Psychological Association, Wasington 1999.

6. Βλ. HAGE S., HOPSON, A., SIEGEL M., PAYTON G., @ DEFANTI E., «Multiculttural training in spiritualitet», *An interdisciplinary rewiew Counseling and Valuw*, 50 (2006), σσ. 217-234.

7. Βλ. SPERRY L., & SHAFRANSKE E. P., *Spiritually oriented psychotherapy*, έκδ. D. C. Amerikan Psychological Association, Wasington 2005.

8. ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΑΥΤΟΥΣΤΙΔΗ, *Ψυχολογία και πνευματική ζωή*, έκδ. Τήνος, Άθήνα 2004.

9. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ, *Φάκελος μαθήματος συμβουλευτικής ποιμαντικής*, έκδ. Θεολογικής Σχολής Πανεπιστημίου Άθηνών, Άθήνα 1997, σ. 187. Πρβλ. Άλέξανδρου Κατσιάρα - Μάρως Βαμβουνάκη, *Όταν ό Θεός πεθαίνει*, έκδ. Δόμος, Άθήνα 2005, σσ. 373-374.

γικής του πλευράς. Κατανόηση, ή όποια βεβαίως δεν ήταν άγνωστη στην ποιμαντική της Έκκλησίας, αφού ο ίδιος ο Θεάνθρωπος στην επίγεια παρουσία του μέσα από τις παραβολές και τη διδασκαλία Του μάς προσέφερε αλήθειες και σέ ψυχολογικό επίπεδο. Με βάση τη διδασκαλία του Κυρίου, οι πατέρες της Έκκλησίας και οι γέροντες της έρημου οδηγήθηκαν και σέ ψυχολογικές διαπιστώσεις πολύ ενωριότερα από την εμφάνιση των ψυχολογικών θεωριών. Έτσι συναντούμε παραδείγματα συνεργασίας της θεολογίας με την ψυχολογία με την μορφή της *ψυχολογίας της θρησκείας*¹⁰ και της *ποιμαντικής ψυχολογίας*. Η ποιμαντική μέριμνα δεν είναι ή διμερής σχέση μεταξύ του ποιμένου και του λαού της Έκκλησίας, δηλαδή ή σχέση μεταξύ των δύο μόνο ενεργών υποκειμένων, αλλά κάτι περισσότερο, ότι δηλαδή αυτή ή σχέση είναι ή ανθρώπινη σχέση μέσα στο πλαίσιο της θείας Χάριτος. Η ποιμαντική δράση ως εκκλησιαστική σχέση έχει από την ίδια τη φύση της και την ψυχολογική διάσταση. Η συνεργασία ποιμαντικής θεολογίας και ψυχολογίας είναι αυτονόητη από πλευράς Έκκλησίας, ή όποια ως καλή μέλισσα χρησιμοποιεί κάθε ανθρώπινη δυνατότητα, προκειμένου να επικαιροποιεί έκαστοτε τὸ μήνυμα του Εὐαγγελίου.

Υπάρχουν πολλά σημεία στα όποια θα μπορούσαν να συναντηθούν ή θεολογία και ή ψυχολογία. Ένα τέτοιο σημείο συνάντησης διαπιστώνεται και στον όρισμό της ανθρώπινης υγείας από τον Παγκόσμιο Όργανισμό Υγείας (Π.Ο.Υ.), στον όποιο όρίζεται ή υγεία ως «κατάσταση της πλήρους σωματικής, ψυχικής και κοινωνικής ευεξίας και όχι μόνον ή απουσία της ασθένειας και αναπηρίας»¹¹. Η έπιστήμη έδω διευρύνει τον όρίζοντα της ανθρώπινης υγείας και πλησιάζει τη θεολογική αντίληψη, κατά την όποια ή βιολογική υγεία συναρτάται και με άλλους παράγοντες πέραν της βιολογικής υποστάσεως του ανθρώπου.

Η συσχέτιση της υγείας του ανθρώπου με την πλήρη σωματική, ψυχική και κοινωνική ευεξία είναι μιὰ πιὸ συνολική προσέγγιση του ανθρώπου και της ζωής του, γεγονός που συνιστά τη βάση για τη συνεργασία της ποιμαντικής θεολογίας με τις έπιστήμες που ασχολούνται με την βιολογική υγεία¹². Η ανάπτυξη

10. Πρβλ. Μ. Κ. ΜΑΚΡΑΚΗ, *Ψυχολογία της θρησκείας*, έκδ. Άρμός, Άθήνα 1999.

11. WHO (1946) International Health Conference, New York.

12. Βλ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ, «Πρόλογος», *Ποιμένες και θεραπευτής - ζητήματα της ποιμαντικής ψυχολογίας και ποιμαντικής πρακτικής*, έκδ. Άκρίτας, Άθήνα 1999, σ. 15: «Τὰ θέματα αυτά δεν είναι αποκομμένα από τὸ σύνολο ψυχοσωματικό άνθρωπο που ή Έκκλησία αντιμετώπιζει πάντοτε άγιοπνευματικά».

ξη γενικά ενός νέου συστηματικού τρόπου προσέγγισης του ανθρώπου και της υγείας του σημειώνεται ιδιαίτερα έντονα από τα μέσα του προηγούμενου αιώνα και μετέπειτα. Τα πρώτα δείγματα συστηματοποίησης της επιστήμης και της συνολικής προσέγγισης των πραγμάτων (Γενική Θεωρία των Συστημάτων) παρατηρείται στον χώρο της Φυσικής, και αργότερα στον χώρο και της Βιολογίας¹³, κάτι που λογικά είχε επίδραση και στον χώρο της Ιατρικής επιστήμης. Ένδιαφέρουσα είναι η ατμόσφαιρα και στη σύγχρονη ιατρική επιστήμη, καθώς επιχειρείται μιὰ νέα στροφή στον τρόπο προσέγγισης του ανθρώπου με χαρακτηριστικό παράδειγμα την όρρολογία των λειτουργιών του ανθρώπινου οργανισμού στην οποία παρατηρείται σημαντική αλλαγή. Μέχρι πρόσφατα τὸ ανοσοποιητικό σύστημα του ανθρώπινου οργανισμού ἐξεταζόταν ἀνεξάρτητα ὡς ἓνα αὐτόνομο κεφάλαιο, ἐνῶ σήμερα προσεγγίζεται συνολικά, δηλαδή ὡς λειτουργία πὸν ἐξαρτᾶται ἀπὸ πολλοὺς παράγοντες καὶ λέγεται *ψυχο-νευρο-ενδοκρινικό ανοσοποιητικό σύστημα*¹⁴.

Παρόμοια ἀντιμετώπιση τοῦ ἀνθρώπου συνολικά, ὡς ἐνιαίου ὄντος, σὲ σχέση μὲ τὰ πολλὰ ἐπιμέρους στοιχεία τῆς φύσης του καὶ ὄχι μόνο, παρατηροῦμε καὶ στὰ εὐαγγελικά κείμενα, ὅπου ἀπαιτεῖται ἡ πλήρης ἀφίερωση τοῦ ἀνθρώπου στὴ σχέση του μὲ τὸν Θεό, τὸν πλησίον καὶ τὸν ἑαυτό του. Οἱ δύο βασικὲς ἐντολὲς τῆς Καινῆς Διαθήκης ἐκφράζουν ξεκάθαρα τὴν πολυδιάστατη δομὴ τοῦ ἀνθρώπινου ὄντος, τονίζοντας πάντοτε τὴν ἀπαραίτητη παρουσία τῆς θείας Χάριτος, προκειμένου ὁ ἄνθρωπος νὰ καταστῆ σκεῦος πλήρους ζωῆς· πληρότητα ζωῆς, τὴν ὁποία μὲ βάση τὴν διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας ὁ ἄνθρωπος δὲν κατόρθωσε νὰ γευθεῖ λόγω τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος καὶ τὴν ὁποία ἀποκατέστησε ὁ Χριστὸς καὶ προσφέρει ἐκ νέου ὡς μιὰ νέα πραγματικότητα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ.

Ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου δὲν συσχετίζεται μόνο μὲ τὴν βιολογικὴ καὶ ἀτομικὴ ἐπιβίωση, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν πλήρη δραστηριοποίηση τοῦ ἀνθρώπινου δυναμι-

13. Βλ. BERTANLANFFY L, VON, «The theory of open systems in physics and biology», *Science* 3 (1950), 23-29, ΙΔΙΟΥ, *General Systems Theory: Foundation development applications*, Brazziler, New York 1968.

14. ADLER, R., FELTEN, D., & COHEN, S. (Eds.), *Psychoneuroimmunology*. Academic Press, New York 1981. LÓPEZ A. L., Arias, J., «Psycho-neuroimmune-endocrine system behavior in mechanical trauma». *Psicothema* (1995), 7, σσ. 619-625. MARÍA ANGELES ALLER, LAUREANO LORENTE, JORGE L. ARIA, GUILLERMO RODRÍGUEZ-FABIÁN, MARÍA SOLEDAD ALONSO*, AZUCENA BEGEGA, LAUDINO LÓPEZ, JOSÉ RODRÍGUEZ-GÓMEZ, JAIME ARIAS, «The Psycho-Neuro-Immune- Endocrine Response: A Psychological and pathological way of life», *Psicothema*, 1996. Vol. 8, n° 2, σσ. 375-381.

κοῦ¹⁵. Ἡ διαπίστωση αὐτὴ ἐπιτρέπει περαιτέρω τὸν διάλογο, μὲ ἀποτέλεσμα ἢ ἐπιστῆμη νὰ μὴν ἐξαρτᾶ τὴν ἀνθρώπινη ὑγεία μόνο ἀπὸ τὸ ἐπιστητό, ἀλλὰ νὰ ἀφήνει περιθώριο ἐπηρεασμοῦ τῆς ἀπὸ τὴ σχέση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ θεῖο, παρέχοντας ἐπιπλέον τὴ δυνατότητα στοὺς ποιμένες νὰ κατανοήσουν ὅτι οἱ κλινικὲς ψυχολογικὲς καταστάσεις δὲν ἀντιμετωπίζονται πεισματικὰ μόνον ἀπὸ τὴ θεία Χάρη, καθότι ἡ θεία Χάρη ὀδηγεῖ καὶ τὴν ἐπιστῆμη πρὸς τὴ θεραπεία τῶν βιολογικῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώπου. Ἐπομένως μπορεῖ συμπληρωτικὰ ἢ καθεμία νὰ βοηθᾷ μὲ συναίσθηση τῶν ὁρίων τῆς.

Ἡ ποιμαντικὴ ψυχολογία προσπαθεῖ νὰ χρησιμοποιήσῃ τὰ ἐπιτεύγματα τῆς σύγχρονης ψυχολογίας μὲ σκοπὸ τὴν καλύτερη ἄσκηση τῆς ποιμαντικῆς τῆς μέριμνας γιὰ τὸν ἄνθρωπο¹⁶. Ὁ Σταυρόπουλος στὴ μελέτη του μὲ ἀντικείμενο τὴν ποιμαντικὴ ψυχολογία ἀνοίγει μιὰ νέα συζήτηση στὴν ὁποία διατυπώνει τὴν ἀπορία κατὰ πόσον οἱ γνώσεις τῆς ψυχολογίας εἶναι χρήσιμες στὴν ποιμαντικὴ μέριμνα τῆς Ἐκκλησίας καὶ γενικὰ στὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων, παραπέμποντας παράλληλα σὲ μιὰ πλούσια βιβλιογραφία ποὺ ἀσχολεῖται μὲ τὰ σχετικὰ θέματα¹⁹. Σημαντικὴ εἶναι καὶ ἡ παρατήρηση τοῦ Κορναράκη, κατὰ τὴν ὁποία οἱ γνώσεις τῆς ψυχολογίας στὴν πράξη ἑνὸς εὐσυνείδητου ποιμένα μποροῦν νὰ ἀποτελέσουν μιὰ ἔμμεση δωρεὰ τοῦ Θεοῦ, στὴν προσπάθεια τῆς ἀναζήτησης καὶ ἀνεύρεσης τοῦ ἀθνετικοῦ ἀνθρώπινου προσώπου¹⁸.

Τὸ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον τῆς Ἐκκλησίας στρεφόταν πάντοτε γύρω ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι φροντίζουν νὰ ζοῦν τὴν πληρότητα τῆς χριστιανικῆς ζωῆς καὶ συνεπῶς ἢ μέρεινά τους γιὰ τὴν καλλιέργεια τοῦ ἀνθρώπου χάριζε στὴν Ἐκκλησία τὴν πλούσια ἐμπειρία γιὰ τὴν ψυχολογία τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Δ. Κυριαζῆς, ἀναφερόμενος στὴν πατερικὴ θεωρία περὶ τῆς ψυχολογίας τοῦ ἀνθρώπου, παρατηρεῖ εὐστοχα ὅτι οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, παράλληλα μὲ τὴν

15. Πρὸβλ. ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΙΔΗ, *Ποιμένας καὶ θεραπευτῆς-ζητήματα τῆς ποιμαντικῆς ψυχολογίας καὶ ποιμαντικῆς πρακτικῆς*, ὅ.π., σ. 82.

16. Βλ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ, *Φάκελος μαθήματος συμβουλευτικῆς ποιμαντικῆς*, ἐκδ. Θεολογικὴ σχολὴ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 1997, σ. 188: «Ἡ εἴσοδος τῆς Ψυχολογίας στὸ χῶρο τοῦ πρακτικοῦ τῆς Θεολογίας κλάδου ὡς καὶ τὸ πλῆθος τῶν σχετικῶν συγγραφῶν μαρτυρεῖ γιὰ τὴν πελοίηση στὴν πραγματικότητα τῆς παρεχόμενης βοήθειας». Βλ. ΙΩΑΝΝΗ ΚΟΡΝΑΡΑΚΗ, *Ἐγχειρίδιον ποιμαντικῆς ψυχολογίας Α'*, σ. 11: «Ἡ Ποιμαντικὴ ψυχολογία ἀποβλέπει στὸ νὰ ἀπομονώσῃ, κατὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν ποιμαντικῶν προβληματισμῶν, τὴν ψυχολογικὴ ὑποδομὴ τῶν «πνευματικῶν γεγονότων» τῆς ἀνθρώπινῃς προσωπικότητος».

17. Πρὸβλ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ, *Φάκελος μαθήματος συμβουλευτικῆς ποιμαντικῆς*, ὅ.π., σ. 187.

18. Βλ. ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΟΡΝΑΡΑΚΗ, *Ἐγχειρίδιον ποιμαντικῆς ψυχολογίας Α'*, σσ. 14-15.

ανάπτυξη του θεολογικού λόγου, κατάφεραν με την καλή χρήση της φιλοσοφικής γλώσσας και την σαφή περιγραφή της ανθρώπινης έμπειρίας, κάτι το οποίο κάνει σήμερα ή ψυχολογία¹⁹.

Ο Σταυρόπουλος, παρουσιάζοντας την ιστορία του πνευματικού έργου της Ποιμαντικής ψυχολογίας στο πλαίσιο της ποιμαντικής μέριμνας της Έκκλησίας, κάνει διάκριση μεταξύ των τριών σημαντικών κεφαλαίων της Ποιμαντικής ψυχολογίας: α) πολύτιμο corpus γνώσεων (π.χ. δομή του ανθρώπου, ή θέση των παθών και ή φύση τους, τὰ ψυχολογικά στάδια του πειρασμού και της έμπεδώσεως της άρετης), β) μεθοδολογία της πνευματικής διερεύνησης και γ) τρόποι της πνευματικής θεραπείας²⁰. Η ψυχολογία διακρίνεται σε δύο επίπεδα, δηλαδή ως ή έμπειρία του ανθρώπινου έαυτού μέσα στον χρόνο και ως επιστημονικά οργανωμένο σύστημα. Η έμπειρία της ψυχολογικής ανθρώπινης ζωής είναι πάντοτε παρούσα στη ζωή της Έκκλησίας και –ως εκ τούτου– μπορεί να διατυπωθεί ότι ή ψυχολογία ως κοινή ανθρώπινη έμπειρία είναι πάντοτε παρούσα στην Έκκλησία. Οί ποιμένες και οί γέροντες της Έκκλησίας είχαν αποκτήσει την πλούσια έμπειρία των ψυχολογικών παραμέτρων του ανθρώπου και των ενεργειών της ανθρώπινης ψυχής, κάτι το οποίο παρατηρούμε και στον είκοστο αιώνα, στον όρθόδοξο²¹, αλλά και στον δυτικό κόσμο σε διάφορες χριστιανικές όμολογίες²². Η έμπειρία της πνευματικής ζωής της Έκκλησίας είναι πλούσια και ή άσκητική παράδοση άποτελεί τον θησαυρό της έκκλησιαστικής ιστορίας, ή όποια όστόσο παραμένει άκόμη και σήμερα άγνωστη στον σύγχρονο άνθρωπο. Άξιοσημείωτη είναι και ή παρατήρηση του π. Άδαμαντίου Αύγουστίδη, ότι μαζί με την θεωρητική γνώση είναι έξίσου σημαντική και ή πρακτική έμπειρία της πνευματικής ζωής κατά την διδασκαλία των πατέρων²³. Μόνο με

19. ΔΗΜΗΤΡΗ ΚΥΡΙΑΖΗ, «Προλεγόμενα σε μία θεραπεία της ψυχής», *Θεολογία και Ψυχιατρική σε διάλογο*, έκδ. Άποστολική Διακονία της Έκκλησίας της Ελλάδος, Άθήνα 1999, σ. Πρβλ. ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΙΔΗ, *Ποιμένες και θεραπευτής - ζητήματα της ποιμαντικής ψυχολογίας και ποιμαντικής πρακτικής*, ό.π., σσ. 19-20· αυτόθι, σ. 97.

20. Βλ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ, *Φάκελος μαθήματος συμβουλευτικής ποιμαντικής*, ό.π., σ. 192.

21. Πρβλ. *Γέροντος Πορφυρίου Κανσοκαλυβίτου - Βίος και Λόγοι*, Έκδ. «Ιερά Μονή Ζωοδόχου Πηγής - Χρυσοπηγής Χανίων», 2003.

22. Πρβλ. Ν. V. PEALE, *The Power of Positive Thinking*, Ballantine Books, Reissue edition, 1996.

23. Πρβλ. ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΙΔΗ, *Ποιμένες και θεραπευτής - ζητήματα της ποιμαντικής ψυχολογίας και ποιμαντικής πρακτικής*, ό.π., σ. 97.

αὐτὸν τὸν τρόπο μπορεῖ νὰ γίνεи περισσότερο κατανοητὴ ἢ πράξη τῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ μὲ αὐτὸ μόνο τὸν τρόπο μπορεῖ νὰ «ἐπαναδιατυπωθεῖ μὲ σύγχρονη ὀρολογία»²⁴.

Ἡ ἀναζήτηση τῶν ὁρίων τῆς δράσης

Παρότι γίνεται προσπάθεια διάκρισης τῶν ὁρίων καὶ ἀρμοδιοτήτων δράσης μεταξὺ τῆς ποιμαντικῆς θεολογίας καὶ τῶν ἐπιστημῶν ποὺ ἀσχολοῦνται κλινικὰ μὲ τὴν διαφύλαξη τῆς ψυχολογικῆς ὑγείας, ὡστόσο τὸ ἀντικείμενο καὶ τῶν δύο πλευρῶν παραμένει τὸ ἴδιο, ὁ ἄνθρωπος. Ἡ ποιμαντικὴ θεολογία πρέπει πάντοτε νὰ προσέχει στὴ μέριμνά της γιὰ τὸν ἄνθρωπο νὰ μὴ χάνει τὸν ἐκκλησιολογικὸ της χαρακτήρα²⁵, ἐνῶ ἡ ψυχιατρικὴ καὶ ἡ ψυχοθεραπεία πρέπει νὰ παραμένουν στὰ κλινικὰ καὶ ὑγειονομικὰ τους ὅρια.

Ἡ Ἐκκλησία, ὡς μιὰ ζωντανὴ καὶ δυναμικὴ πιστεύουσα κοινότητα, ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἔχει ἄμεση ἐπαφὴ καὶ δυνατότητα χρήσης τῆς ἐπιστημονικῆς ἐμπειρίας καὶ τῶν γνώσεων ἄλλων ἐπιστημονικῶν κλάδων στὴ διακονία Της. Ἐνα πολὺ καλὸ προσδιορισμὸς αὐτῆς τῆς ἐπαφῆς μᾶς δίνει ὁ π. Ἀδαμάντιος Αὐγουστίδης, ποὺ παρατηρεῖ ὅτι: «ἡ Ποιμαντικὴ Ψυχολογία ἀσχολεῖται μὲ τὴν μελέ-

24. ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΙΔΗ, *Ποιμένας καὶ θεραπευτῆς - ζητήματα τῆς ποιμαντικῆς ψυχολογίας καὶ ποιμαντικῆς πρακτικῆς*, ὅ.π., σ. 97.

25. Στὸν Δυτικὸ κόσμο ἡ ἀκαδημαϊκὴ θεολογία διαπιστώνει μιὰ ἔντονη σύγχυση, ἡ ὁποία ὑπάρχει στὸ πλαίσιο τῆς ποιμαντικῆς μέριμνας, καθὼς ἡ ποιμαντικὴ ἔχασε τὸν ἐκκλησιαστικὸ της χαρακτήρα καὶ ταυτίστηκε μὲ τίς ψυχοθεραπευτικὲς τέχνες καὶ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὴ βιβλικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ παράδοση, χάνοντας συνεπῶς τὴν ἱστορικὴ της συνέχεια. Ἐπὶ τοῦ προβλήματος τῆς ταυτότητας τῆς ποιμαντικῆς μέριμνας καὶ τῆς νέας της διάστασης στὴν Ἀμερική, δηλαδὴ τὴν κλινικὴ ποιμαντικὴ (Clinical Pastoral), ὁ Thomas Oden παρατηρεῖ ὅτι ἡ σημερινὴ κλινικὴ ποιμαντικὴ ἔχει παρεκκλίνει ἀπὸ τὸν προσορισμὸς της καὶ ἔχει χαθεῖ ἀνάμεσα στὶς διάφορες τέχνες τῆς ψυχοθεραπείας καὶ κλινικῆς δράσης ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας. Πρὸβλ. THOMAS ODEN, *Care of Souls in the Classic Tradition*, Philadelphia, Fortress, 1984, σ. 28: «has been steadily accommodated to a series of psychotherapies. It has fallen deeply into a pervasive amnesia toward its own classical pastoral past, into a vague absentmindedness about the great figures of this distinguished tradition». Πρὸβλ. ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΙΔΗ, *Ποιμένας καὶ θεραπευτῆς-ζητήματα τῆς ποιμαντικῆς ψυχολογίας καὶ ποιμαντικῆς πρακτικῆς*, ὅ.π., σ. 21. Βλ. καὶ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΙΔΗ, «Οἱ σημερινὲς ἀνάγκες γιὰ ποιμαντικὴ ἐκπαίδευση στὸ χῶρο τῆς ὑγείας», *Θεραπείαν προσάγοντες, εἰσαγωγή στὴν ποιμαντικὴ διακονία στὸν χῶρο τῆς Ὑγείας*, ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα, σ. 144.

τη τῶν συμπερασμάτων τοῦ ψυχολογικοῦ προβληματισμοῦ καὶ τῶν τρόπων μὲ τοὺς ὁποίους μποροῦν αὐτὰ νὰ ἀξιοποιηθοῦν στὴν ποιμαντικὴ θεωρία καὶ πρακτικὴ»²⁶.

Ἡ ποιμαντικὴ θεολογία χρειάζεται πάντοτε νὰ ἔχει στὸ σκεπτικὸ της ὡς ὑπόβαθρο καὶ βασικὴ προϋπόθεση γι' αὐτὴν τὴν ἴδια, ὅπως καὶ ἡ Ποιμαντικὴ ψυχολογία ὡς μιὰ ἀπὸ τὶς ἐπιστῆμες τοῦ ποιμαντικοῦ κλάδου τῆς Θεολογίας τῆς Ἐκκλησίας, ὅτι ἀποτελεῖ μιὰ δυνατότητα στὴν ὑπηρεσία τῆς πιστεύουσας ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος μὲ στόχο ἡ διακονία τοῦ πιστοῦ νὰ γίνεται μὲ περισσότερο προσιτὸ τρόπο, ἀλλὰ καὶ τὸ εὐαγγελικὸ μήνυμα νὰ ἀγγέλλεται στοὺς ἐκτὸς αὐτῆς ἀνθρώπους μὲ τρόπο ἐπίκαιρο.

Ὁ Σταυρόπουλος ὡστόσο παρατηρεῖ ὅτι: «Ἡ Ποιμαντικὴ ψυχολογία ὡς προκύπτουσα ἐκκλησιαστικῆς πράξεως καὶ ἐμπειρίας, ἐπιτελεῖ καὶ αὐτοτελεῖ ἐπιστημονικὴ συμβολή»²⁷. Ἡ λειτουργία της ἔχει πολλὰ κοινὰ καὶ παρόμοια σημεῖα μὲ τὴν κλασικὴ Ψυχολογία, ὡστόσο δὲν ἔχει τὴν ἴδια ταυτότητα μὲ τὴν κλασικὴ ψυχολογία, καθὼς εἶναι ἀπὸ τὴν φύση της κατ' ἐξοχὴν χαρισματικὴ διακονία²⁸. Ἡ κλασικὴ ψυχολογία εἶναι μιὰ ἀνεξάρτητη ἐπιστῆμη καὶ ὡς τέτοια ἔχει δικούς της εἰδικούς σκοποὺς καὶ ἐξειδικευμένη μεθοδολογία. Ὡστόσο, παρ' ὅλες τὶς διαφορὰς ποὺ ὑπάρχουν μεταξὺ τῆς ποιμαντικῆς ψυχολογίας καὶ τοῦ κλάδου τῆς ἐπιστῆμης ποὺ μεριμνᾷ γιὰ τὴν ψυχικὴ ὑγεία τοῦ ἀνθρώπου, δὲν πρέπει ποτὲ νὰ παραθεωρεῖται τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι πολυδιάστατο ὄν καὶ πολλοὶ παράγοντες συνεισφέρουν στὴν διατήρηση τῆς ψυχολογικῆς του ὑγείας, ὅπως καὶ στὴν ἀνάπτυξη τῆς ψυχολογικῆς ἀρρώστιας²⁹. Αὐτὴ ἡ θέση ἀφήνει περιθώριο διαλόγου καὶ συνεργασίας, καὶ ὄχι ἀλληλοκατηγορίας ἢ ἀπομάκρυνσης.

26. ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΙΔΗ, *Ποιμένας καὶ θεραπευτής - ζητήματα τῆς ποιμαντικῆς ψυχολογίας καὶ ποιμαντικῆς πρακτικῆς*, ὁ.π., σ. 81.

27. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ, *Φάκελος μαθήματος συμβουλευτικῆς ποιμαντικῆς*, ὁ.π., σ. 190.

28. Βλ. ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΟΡΝΑΡΑΚΗ, *Ἐγχειρίδιον ποιμαντικῆς ψυχολογίας Α'*, σ. 14.

29. Πρὸβλ. π. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΘΕΡΜΟΥ, *Διαδρομὲς ἀγάπης καὶ γνώσης*, ἐκδ. Ἀρχονταρῆσι, Ἀθήνα 2010, σ. 16: «Βέβαια, ἡ ἐπιστῆμη εἶναι ποὺ ἔχει τὸν κύριο λόγο γιὰ τὶς ψυχικὲς παθήσεις. Ἐπομένως, δεχόμεστε τὰ συμπεράσματα καὶ τὶς μεθόδους τῆς ἐπιστῆμης, ἀλλὰ ταυτόχρονα ὑπενθυμίζουμε στοὺς ἐπιστήμονες ὅτι οἱ ψυχικὲς παθήσεις δὲν εἶναι ἀποκλειστικὰ ἰατρικὸ γεγονὸς. Ὑπάρχουν πολλοὶ παράγοντες ποὺ συμμετέχουν στὴν αἰτιολογία τῶν ψυχικῶν παθήσεων (κοινωνικοί, διαπροσωπικοί, ὑπαρξιακοί κ.ἄ.). Ἄρα, γιὰ τὴν ἀντιμετώπισή τους χρειάζεται μιὰ διευρυμένη στάση καὶ συνεργασία τῆς ψυχιατρικῆς μὲ ἄλλους χώρους».

Ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ ἀντικείμενο πολλῶν καὶ διαφορετικῶν ἐπιστημῶν τὸ κοινό τους σημεῖο εἶναι ἡ καλυτέρευση τῆς ποιότητος τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, καθὼς ὁ ἄνθρωπος ὡς ἀντικείμενο τῆς μελέτης τους γίνεται πεδίο συνάντησης καὶ συνεργασίας τῶν ἐπιστημῶν. Ἐπίσης καὶ ἡ χριστιανικὴ προσέγγιση τοῦ ἀνθρώπου, ἐνῶ κατανοεῖται σὲ σχέση πρὸς τὸν Θεὸ καὶ σὲ μιὰ προοπτικὴ ἐσχατολογικὴ, ἐντούτοις δὲν παραθεωρεῖ τὴν ποιότητα τῆς ὑπαρξιακῆς λειτουργίας τοῦ ἀνθρώπου μέσα στὴν ἱστορία τὴν ὁποία μάλιστα θεωρεῖ ὡς ἕνα βαθμὸ καὶ ὡς ἀντανάγκλαση τοῦ ἐσχατολογικοῦ του προσανατολισμοῦ. Ἡ ἐσχατολογικὴ προοπτικὴ τῆς χριστιανικῆς ζωῆς δὲν πρέπει νὰ ἀποτελεῖ ἐμπόδιο στὴν καλύτερη προσέγγιση τῆς ψυχολογικῆς πλευρᾶς τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ ἀντιθέτως νὰ τὴν φωτίζει. Βέβαια μπορεῖ νὰ θέσει κάποιος τὸ ἐρώτημα: μέχρι ποῦ μπορεῖ νὰ ἐπεμβαίνει ἡ ἐπιστήμη τῆς ψυχιατρικῆς καὶ τῆς ψυχολογίας ἢ κατὰ πόσο μπορεῖ νὰ ἐπεμβαίνει σὲ ζητήματα πίστεως; Ἄπὸ τὴν ἄλλη ὁ ἐπιστήμονας μπορεῖ νὰ ἰσχυρισθεῖ ὅτι συναντᾶ διαταραχῆς οἱ ὁποῖες ἔχουν ὡς βάση τὸ θρησκευτικὸ φαινόμενο. Ἡ Ἐκκλησία θὰ συμφωνήσῃ ἐδῶ μὲ τὴν ἐπιστήμη, διότι καὶ ἡ Ἐκκλησία πιστεύει ὅτι ἡ ζωὴ τοῦ πιστοῦ ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὶς ἀντιλήψεις του περὶ Θεοῦ. Ὁ ἐπιστήμονας γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ ἀντεπεξέλθῃ σὲ τέτοιες καταστάσεις ὀφείλῃ νὰ ἔχει καλὴ γνώση τοῦ θρησκευτικοῦ φαινομένου τὸ ὁποῖο ποικίλει ἀφάνταστα στὸν ὀρθόδοξο κόσμον, ἀλλὰ καὶ ἐντὸς τοῦ δυτικοῦ κόσμου. Ἡ χριστιανοσύνη δὲν διαιρεῖ. Ἡ θρησκεία εἶναι ἕνα φαινόμενο ποὺ δὲν συμπίπτει π.χ. μὲ τὴν ἀντίληψη ποὺ ἔχει ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία γιὰ τὸν ἑαυτὸ Τῆς. Ἡ Ἐκκλησία πιστεύει ὅτι ἡ θρησκεία ὡς ὑποκατάσταση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου εἶναι ἐπιζήμια στὴν ψυχολογικὴ ὑγεία τοῦ ἀνθρώπου. Ὅπως γνωρίζει ὅτι δὲν εἶναι στὴν ἀρμοδιότητά Της νὰ ὑποκαθιστᾶ τὴν ἐπιστήμη σὲ κλινικὲς ψυχολογικὲς διαταραχῆς, ὅπως π.χ. δὲν ἀναλαμβάνει νὰ θεραπεύσῃ τὸ ἔλκος, ἀλλὰ ἀπεναντίας παροτρύνει τὸν πιστὸ νὰ ἐπισκεφθεῖ τὸν εἰδικό, τὸ ἴδιο πράττει καὶ γιὰ τὶς ψυχολογικὲς διαταραχῆς· ὅπως ὁμως παρατηρεῖ καὶ ὁ Βίκτορ Φράνκλ, εἶναι ἀρκετὰ εὐεργετικὴ στὴν θεραπεία διαφορετικῶν νόσων³⁰.

30. VIKTOR E. FRANKL, *Der unbewusste Gott: Psychotherapie und Religion*, ἐκδ. Deutscher Taschenbuch Verlag, Munchen 1999, σ. 60: «Priesters jedes psychologischen Motiv fern - Religion ist mehr als ein bloßes Mittel, den Leuten psychosomatischen Magenneschwure zu ersparen, wie ein Jesuitenpater aus den USA scheryhaft bemerkt hat».

Ὁ ἄνθρωπος ὡς πρόκληση τῆς ποιμαντικῆς διακονίας καὶ ψυχολογίας

Ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι συνυφασμένη μετὰ τὴ δημιουργικότητα, ἡ ὁποία ἐκδηλώνεται ὡς μιὰ προσπάθεια βελτίωσης καὶ ἀνάπτυξής του πρὸς τὸ καλύτερο καὶ τελειότερο. Ἡ σύγχρονη ἰατρικὴ καταβάλλει σήμερα μεγάλη προσπάθεια γιὰ τὴν ἀνάπτυξη μιᾶς εὐαίσθητης συνείδησης σχετικὰ μετὰ τὴν πρόληψη τῆς νόσου³¹, κάτι τὸ ὁποῖο δὲν διαπιστώνεται καὶ τόσο ἔντονα στὸ πεδίο τῆς ψυχιατρικῆς. Τὸ ἐρώτημα εἶναι με ποιὸν τρόπο ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ διατηρήσει τὴν ψυχικὴ του ὑγεία σὲ ἕνα καλὸ καὶ ἀξιόλογο ἐπίπεδο³². Ἡ ἀδυναμία τῆς σύγχρονης ψυχιατρικῆς στὴν ἀνάπτυξη μιᾶς εὐαίσθητοποίησης γιὰ πρόληψη εἶναι αἰσθητὴ καὶ στὸν ψυχιατρικὸ κόσμο, ὅπως παρατηρεῖ καὶ ὁ π. Ἀδαμάντιος Αὐγουστίδης μετὰ τὴν ιδιότητα τοῦ ψυχιάτρου, τονίζοντας ὅτι ἡ ψυχιατρικὴ δὲν ἐπικεντρώνεται στὸ γεγονός τῆς ἔγκαιρης διάγνωσης³³. Ἡ αἰτία αὐτῆς τῆς κατάστασης βρίσκεται στὸ γεγονός ὅτι ἡ ψυχιατρικὴ καὶ κλινικὴ ψυχολογία δὲν ἀσχολοῦνται μετὰ τὸ θέμα τῆς ψυχικῆς ὑγείας, παρὰ μόνο μετὰ τὰ συμπτώματα καὶ τὴν ἀρρώστια³⁴.

31. Βλ. B. SIEGEL, *Love, Medicine and Miracles*, ἐκδ. Harper and Row, New York 1988. Πρὸβλ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, *Λόγος Β΄*, κεφ. ΚΑ΄, PG 35, 429CD: «Ταῦτα ἐστίν, οἷς ἐγὼ τὴν καθ' ἡμᾶς ἰατρικὴν τῆς περὶ τὰ σώματα ἐργωδεστέραν τίθεμαι μακροῦ, καὶ διὰ τοῦτο τιμωτέραν· καὶ ὅτι ἐκεῖνη μὲν, ὀλίγα τῶν ἐν τῷ βάθει κατοπτευούση, περὶ τὸ φαινόμενον ἢ πλείων τῆς πραγματείας· ἡμῖν δὲ περὶ τὸν κρυπτὸν τῆς καρδίας ἄνθρωπον ἢ πᾶσα θεραπεία τε καὶ σπουδὴ, καὶ πρὸς τὸν ἔνδοθεν ἡμῖν ἀντιπολεμοῦντα καὶ ἀντιπαλαίοντα ἢ μάχη, ὃς ἡμῖν αὐτοῖς ὄπλοις καθ' ἡμῶν χρώμενος, τὸ δεινότατον, τῷ τῆς ἁμαρτίας θανάτῳ δίδωσι».

32. Πρὸβλ. GERALD CAPLAN, *Principles of Preventive Psychiatry*, ἐκδ. Taistock, London 1966.

33. Α. ΑΥΓΟΥΣΤΙΔΗΣ, «Ἐκκλησιαστικὴ διακονία καὶ προληπτικὴ ψυχιατρικὴ», *Θεολογία* (1994), σ. 92: «Πρέπει ὥστόσο νὰ παραδεχθοῦμε πῶς, παρ' ὅλη τὴν προσπάθεια ποὺ καταβάλλεται διεθνῶς γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τοῦ προβλήματος στὸ ἐπίπεδο πρωτογενοῦς πρόληψης, οὐσιαστικὰ πρώτη γραμμὴ ἄμυνας παραμένει στὴν πρόληψη, ἢ ἔγκαιρη διάγνωση καὶ θεραπεία».

34. Βλ. D. ΚΕCΜΑΝΟVIĆ, «Why psychiatrists are not interested and why they should be interested in mental health», *Aktuelnosti iz neurologije, psihijatrije i granicnih područja*, 19/1 (2011), σ. 2: «Why Are Psychiatrists Not Interested in Mental Health? First, the majority of psychiatrists are more interested in practical aspects of their job than they are keen on pondering issues related to the basic notions of psychiatry, such as mental disorder and mental health. Psychiatrists leave the deliberation about these topics to those among them whom they consider as theoretically-minded. And they are certain these people deal with less important issues than they do. They themselves care for those in need, as they put it, all day long, without asking themselves and others how to tell the difference between mentally sound and mentally deranged

Ἡ πνευματικὴ ζωὴ στὸ ἐκκλησιαστικὸ ἐπίπεδο συμπίπτει κάπως μὲ τὴν ὠριμότητα πού ἡ ψυχολογία δηλώνει ὡς ὑγιὲς ἐγὼ (Ich)³⁵. Ὁ πιστὸς ἄνθρωπος, μετέχοντας στὸν τρόπο ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας, καλεῖται συνεχῶς σὲ κατάσταση ἐγρήγορης³⁶. Ἡ προϋπόθεση τῆς ἀνταπόκρισης τοῦ ἀνθρώπου στὴν κλήση τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ἱκανότητα τῆς ἀγάπης. Ὁ Θεὸς θέλει τὸ ἐλεύθερο «ναί» τοῦ ἀνθρώπου, χωρὶς φόβο καὶ ἐκβιασμό. Ἡ Ἐκκλησία καλεῖ τὸν ἄνθρωπο σὲ μιὰ νέα πορεία χωρὶς φόβο καὶ ὅλα τὰ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας εἶναι μιὰ πρόσκληση γιὰ ζωὴ ἀπαλλαγμένη ὄχι ἀπλῶς ἀπὸ τὸν φόβο, ἀλλὰ προπάντων ἀπὸ τὸν θάνατο³⁷. Ὁ ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος βρίσκεται σὲ κατάσταση πνευματικῆς καλλιέργειας καὶ ἐγρήγορης βρίσκεται συνεχῶς σὲ μιὰ πορεία ἄσκησης τῶν δυνάμεών του³⁸. Ἡ ψυχικὴ ὑγεία γιὰ τὴν Ἐκκλησία εἶναι, συνεπῶς, ἡ φυσικὴ κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου³⁹, τὸν ὁποῖον ἡ ἁμαρτία ὁδήγησε σὲ μιὰ παραφυσικὴ κατάσταση.

people, what kind of general concepts underpin this or that definition of mental disorder and/or mental health, and what are conceptual grounds of psychiatry. Question as “what is mental disorder” are considered purely theoretical and as such have nothing to do with their day-to-day clinical practice».

35. Χρησιμοποιοῦμε τὸ ὄρο «ἐγὼ (Ich)» μὲ τὴν ἔννοια πού τοῦ ἀποδίδει ὁ Φρόντντ δηλαδὴ τὸ «ἐγὼ» στὴν ψυχολογία τοῦ Φρόντντ εἶναι τὸ κεντρικὸ μέρος τῆς ψυχῆς καὶ εἶναι ἀρμόδιο γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση καὶ ἐκτέλεση τῶν ἐσωτερικῶν ἀναγκῶν τοῦ ὀργανισμοῦ, ὅπως καὶ τῶν ψυχικῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώπου - ἐνστίκτων καὶ ὁρμῶν. Παράλληλα τὸ ἐγὼ, κατὰ τὸν Φρόντντ, ἔχει ρόλο στὴν ἀντιμετώπιση τῆς ἐξωτερικῆς πραγματικότητας καὶ τὴν προσαρμογὴ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς αὐτή, πάντοτε μὲ σκοπὸ τὴ διαφύλαξη καὶ διατήρηση τῆς ζωῆς. Ἐπίσης, πρέπει νὰ τονίζεται ἀκόμη μιὰ σημαντικὴ λειτουργία τοῦ «ἐγὼ», δηλαδὴ ἡ διάκριση τῆς ἐσωτερικῆς ψυχικῆς κατάστασης καὶ τῶν διαδικασιῶν μέσα σ’ αὐτὴ ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ πραγματικότητα. Πρὸβλ. ΣΙΓΚΜΟΥΝΤ ΦΡΟΝΤΝΤ, *Πρακτικὴ ψυχοανάλυση*, ἐκδ. Ἐπίκουρος, Ἀθήνα 1975, σσ. 18-19. Περισσότερα γιὰ τὴ συστηματικὴ παρουσίαση τῆς θεωρίας περὶ τοῦ Ἐγὼ (Ich) στὴν ψυχολογία τοῦ Φρόντντ, βλ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ ΤΟΜΑΣΙΔΗ, *Εἰσαγωγή στὴν ψυχολογία*, σσ. 411-412.

36. Ἡ κατάσταση τῆς ἐγρήγορης εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ βασικὰ γνωρίσματα τῆς χριστιανικῆς πίστεως τὰ ὁποῖα συναντοῦμε ἤδη ἀπὸ τὴν ἀποστολικὴ ἐποχὴ· *Ματθ.* 25, 13: «Γρηγορεῖτε οὖν, ὅτι οὐκ οἴδατε τὴν ἡμέραν οὐδὲ τὴν ὥραν». Ἡ ἐγρήγορη εἶναι ἓνας τρόπος τοῦ πνευματικοῦ ἀγῶνα καὶ τῆς πνευματικῆς ὠρίμανσης τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου ὡς πρὸς τὴ σχέση του μὲ τὸ σῶμα· *Ματθ.* 26, 41: «γρηγορεῖτε καὶ προσεύχεσθε, ἵνα μὴ εἰσέλθῃτε εἰς πειρασμόν· τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον ἢ δὲ σὰρξ ἀσθενής».

37. Πρὸβλ. ΚΑΤΣΙΑΡΑ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, ΜΑΡΩΣ ΒΑΜΒΟΥΝΑΚΗ, «Ὅταν ὁ Θεὸς πεθαίνει, ὁ.π., σσ. 215-216.

38. Βλ. V. SATURA, *Religion und seelische Gesundheit*, Veritas Verlag, Linz 1981.

39. ΙΩΑΝΝΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, *Λόγος κατὰ Μανιχαίων*, κεφ. 14, 34-37, Kottler IV, σ. 358 (PG 94, 1517B): «Ἡ δὲ τούτου παρακοὴ στέρησης τοῦ ὑπάρξαντος ἡμῖν νόμου, οἶον ἢ ἐπιθυμία καὶ

Ἡ σκέψη ὁμως τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου εἶναι περισσότερο ἀπὸ ποτὲ ἐπιφανειακὰ ἐξωστρεφής, μὲ συνέπεια ὁ ἄνθρωπος νὰ μὴν ἔχει χρόνο γιὰ ὑπαρξιακούς προβληματισμούς γιὰ τὴν ἀναζήτηση τοῦ νοήματος τῆς ζωῆς καὶ τοῦ προορισμοῦ του, μὲ ἀποτέλεσμα ὑπαρξιακὸ κενὸ καὶ ἔλλειψη οὐσιαστικῆς σχέσης μὲ τὸν ἑαυτό του, τὸν συνάνθρωπο καὶ τὸ περιβάλλον. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου ὁμως δὲν εἶναι ἓνα ἀόριστο καὶ ἀφηρημένο διανοητικὸ πλαίσιο, ἀλλὰ ἀντιθέτως ἓνας δυναμικὸς τρόπος ζωῆς, ὁ ὁποῖος κινεῖται πρὸς τὴ συγκεκριμένη θετικὴ κατεύθυνση τῆς ἀγάπης ἐν ἐλευθερίᾳ.

Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον ἡ ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ μπορεῖ νὰ βοηθήσει καὶ τὴν ἐνδυνάμωση τοῦ ἀνθρώπινου ψυχισμοῦ, ὥστε νὰ ὑπάρχει μιὰ καλύτερη προσέγγιση τῆς πραγματικότητας –συνεπῶς καὶ τῆς ἐν γένει ζωῆς– εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ ζητήματα γιὰ τὰ ὁποῖα ἡ Ἐκκλησία μεριμνᾷ συνεχῶς. Αὐτὰ τὰ θέματα εἶναι σημαντικά, καθὼς ἀφοροῦν τὴν ἴδια τὴν ἀποστολὴ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ἐγκτεῖται ἀκριβῶς στὴν οἰκοδόμησι τοῦ ἀνθρώπου «ἐν μέτρῳ Χριστοῦ»⁴⁰.

Ἡ ζωὴ τοῦ χριστιανοῦ μέσα στὴν Ἐκκλησία συνδέεται ὀργανικὰ μὲ τὴν Εὐχαριστιακὴ κοινότητα καὶ τὸν προεστῶτα αὐτῆς τῆς εὐχαριστιακῆς συνάξεως. Ἡ πνευματικὴ ζωὴ δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει τὸν ἐκκλησιαστικὸ χαρακτήρα, ἐὰν στερεῖται αὐτῶν τῶν δύο στοιχείων, δηλαδὴ τῆς σχέσης μὲ τὸν ἐπίσκοπο - πρεσβύτερο, καὶ τῆς σχέσης μὲ τὴ λειτουργικὴ κοινότητα. Ἡ σχέση τοῦ πιστοῦ μὲ τὴν κοινότητα δὲν πρέπει νὰ ἐξαντλεῖται στὰ τυπικὰ στοιχεῖα τῆς καλῆς συμπεριφορᾶς πρὸς τὰ ἄλλα μέλη, ἀλλὰ νὰ ἔχει ὡς βάση τὴ μετοχὴ στὴ ζωὴ τοῦ Χριστοῦ. Αὐτὴ τὴ διάσταση τῆς σχέσης τοῦ πιστοῦ μὲ τὴν κοινότητα ἡ Ἐκκλησία τονίζει καθημερινὰ μέσα στοὺς πλαίσιο τῆς λατρείας Της καὶ πρωτίστως στὴ Θεία Λειτουργία, στὴν ὁποία πολλὲς φορὲς ἐπαναλαμβάνεται ἡ γνωστὴ δέηση «τῆς Παναγίας, ἀχράντου, ὑπερευλογημένης, ἐνδόξου, Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, μετὰ πάντων τῶν Ἁγίων μνημονεύσαντες, ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους καὶ πᾶσαν τὴν ζωὴν ἡμῶν, Χριστῷ τῷ Θεῷ παραθώμεθα»⁴¹. Ἡ σχέση μὲ τὸν Χριστὸ καὶ ἡ ἀφιέρωση τῆς ζωῆς τοῦ πιστοῦ σὲ Αὐτὸν πραγματοποιεῖται μέσα στοὺς πλαίσιο τῆς κοινωνίας μὲ τοὺς συνανθρώπους του στὴν λειτουργικὴ σύναξη καὶ παράλληλα στὴν ἐκκλησιαστικὴ κοινωνία μὲ τοὺς Ἁγίους.

ὁ θυμὸς καὶ ἡ πρᾶξις καὶ ἐνέργεια καὶ πρὸ τούτων ὁ λογισμὸς οὐ κακὰ, ἀλλὰ καλὰ, ἐάν, ἐφ' ᾧ ἐλάβομεν, χρῆσώμεθα κατὰ τὸν νόμον τοῦ δεδωκότος».

40. Ἐφεσ. 4, 13.

41. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, «Θεία Λειτουργία», *Τερατικόν*, ἐκδ. Ἱερᾶς Μονῆς Σίμωνος Πέτρας, Ἁγιον Ὄρος 2004.

Ὁ βασικὸς σκοπὸς τῆς λειτουργικῆς ζωῆς τῆς κοινότητος εἶναι ἡ διαμόρφωση τῆς εὐχαριστιακῆς σχέσης τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τὸν Θεό, μέσα στὸ πλαίσιο τῆς πίστεως καὶ τῆς κοινωνίας μετὰ τοὺς ἄλλους⁴². Αὐτὴ ἡ εὐχαριστιακὴ σχέση μετὰ τὸν Θεὸ ἔχει ὡς τελικὸ σκοπὸ τὴν ἀφοσίωση τῆς ζωῆς στὸ Χριστό. Αὐτὴ ἡ ἀφοσίωση φανερώνεται σὲ διπλὸ ἐπίπεδο ὡς προσωπικὴ σχέση τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὡς προσαρμογὴ τοῦ ἀνθρώπου στὴ νέα πραγματικότητα, στὸ μέτρο δύναμης μετὰ τὴ Χάριν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τὴν πραγματικότητα τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, μιᾶς Βασιλείας πληρότητας ζωῆς.

Ὁ χριστιανὸς καλεῖται νὰ ἀντικρύσει τὴν θνητότητα τῆς φύσης του, ὅπως καὶ τὴν ματαιότητα τῶν ἐφήμερων πραγμάτων⁴³. Ἡ ὑπέρβαση αὐτῆς τῆς τραγικῆς κατάστασης βρίσκεται στὴν ἀποδοχὴ τῆς πίστεως στὸν ἀναστάντα Χριστό. Ἡ ὑπέρβαση αὐτῆς τῆς κατάστασης ταυτίζεται μετὰ τὴν πορεία πρὸς τὸν καινὸ τρόπο ὑπαρξῆς, ὁ ὁποῖος ἐπιφέρει νέο τρόπο κατανόησης, προσέγγισης καὶ θεώρησης τοῦ κόσμου, τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ περιεχομένου τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου σύμφωνα μετὰ τὸν Χριστό. Ἡ ἀποδοχὴ αὐτῆς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς πίστεως σηματοδοτεῖ ὑγιὴ προσανατολισμὸ τοῦ «ἐγώ». Αὐτὴ ἡ σχέση ζωῆς μετὰ τὸν Χριστὸ ἀναπτύσσεται μέσα στὸ λειτουργικὸ - εὐχαριστιακὸ πλαίσιο καὶ πάντα ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ ἐπισκόπου - πρεσβυτέρου, ὁποῖος βρίσκεται «εἰς τόπον⁴⁴ καὶ τύπον⁴⁵ Χριστοῦ».

42. G. FLOROVSKY, «The Elements of Liturgy (The Report of a Theological Commission on Faith and Order)», *Ways of Worship*, ἐκδ. Student Christian Movement / Harper & Brothers, London - New York 1951, σσ. 52-65.

43. *Εὐχολόγιον τὸ μέγα*, σσ. 272-273: «Ποῦ ἐστὶν ἡ τοῦ κόσμου προσπάθεια; Ποῦ ἐστὶν ἡ τῶν προσκαιρῶν φαντασία; Ποῦ ἐστὶν ὁ χρυσοῦς καὶ ὁ ἄργυρος; Ποῦ ἐστὶ τῶν ἱκετῶν ἡ πλημμύρα καὶ ὁ θόρυβος; Πάντα κόνις, πάντα τέφρα, πάντα σκιά. Ἄλλὰ δεῦτε βοήσωμεν τῷ ἀθανάτῳ Βασιλεῖ: Κύριε, τῶν αἰωνίων σου ἀγαθῶν ἀξιώσον τὸν μεταστάντα (τὴν μεταστᾶσαν) ἐξ ἡμῶν, ἀναπαύων αὐτόν (αὐτήν) ἐν τῇ ἀγήρῳ μακαριότητι». «Θρηνῶ καὶ ὀδύρομαι, ὅταν ἐννοήσω τὸν θάνατον, καὶ ἴδω ἐν τοῖς τάφοις κειμένην τὴν κατ' εἰκόνα Θεοῦ, πλασθεῖσαν ἡμῖν ὠραιότητα, ἄμορφον, ἄδοξον, μὴ ἔχουσαν εἶδος. Ὡ τοῦ θαύματος! Τί τὸ περὶ ἡμᾶς τοῦτο γέγονε μυστήριον; Πῶς παρεδόθημεν τῇ φθορᾷ, καὶ συνεζεύχθημεν τῷ θανάτῳ; Ὅντως Θεοῦ προστάξει, ὡς γέγραπται, τοῦ παρέχοντος τοῖς μεταστᾶσι τὴν ἀνάπαυσιν».

44. ΙΓΝΑΤΙΟΥ ΘΕΟΦΟΡΟΥ, *Πρὸς Μαγνησιεῖς* κεφ. 6, 1, ἐκδ. J. A. Fischer, *Die apostolischen Väter*, σ. 164: «Ἐπεὶ οὖν ἐν τοῖς προγεγραμμένοις προσώποις τὸ πᾶν πλῆθος ἐθεώρησα ἐν πίστει καὶ ἡγάπησα, παραινῶ, ἐν ὁμοιοῖα Θεοῦ σπουδάσετε πάντα πράσσειν, προκαθημένου τοῦ ἐπισκόπου εἰς τόπον θεοῦ καὶ τῶν πρεσβυτέρων εἰς τόπον συνεδρίου τῶν ἀποστόλων, καὶ τῶν διακόνων τῶν ἐμοὶ γλυκυτάτων πεπιστευμένων διακονίαν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὃς πρὸ αἰῶνων παρὰ πατρί ἦν καὶ ἐν τέλει ἐφάνη».

45. ΙΓΝΑΤΙΟΥ ΘΕΟΦΟΡΟΥ, *Πρὸς Τραλλιανούς* κεφ. 3, 1, ἐκδ. Whittaker, M., ἐκδ. J. A. Fischer,

Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ ἡ μέριμνα τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴν σωτηρία τοῦ πεπτωκότος ἀνθρώπου εἶναι ὁ κεντρικὸς ἄξονας τῆς ποιμαντικῆς φροντίδας τῆς Ἐκκλησίας σὲ κάθε ἐποχῇ. Ὁ κεντρικὸς σκοπὸς τῆς ποιμαντικῆς μέριμνας εἶναι ἡ συμμόρφωση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Χριστό. Ὁ ἀπόστολος Παῦλος μιλώντας περὶ αὐτῆς τῆς συμμόρφωσης ἀναφέρει χαρακτηριστικά: «τεκνία μου, οὓς πάλιν ὠδίνω μέχρις οὗ μορφωθῆ Χριστὸς ἐν ὑμῖν» (Γαλ. 4, 19) καὶ ἄλλου «ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός· ὁ δὲ νῦν ζῶ ἐν σαρκί, ἐν πίστει ζῶ τῇ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ τοῦ ἀγαπήσαντός με καὶ παραδόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ ἐμοῦ» (Γαλ. 2, 20). Ὁ Χριστὸς ἀποτελεῖ τὴ φανέρωση τοῦ τρόπου ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου στὸν μέλλοντα αἰῶνα· μὲ ἄλλα λόγια ὁ Χριστὸς εἶναι ἡ φανέρωση τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ μέσα στὴν ἱστορία καὶ στὸν κόσμο. Ἡ πνευματικὴ πορεία τοῦ ἀνθρώπου ἀποκτᾷ τὸ νόημά της μέσα στὸ πλαίσιο τῆς πραγματοποίησης τῆς κοινῆς ἀνάστασης καὶ τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, δηλαδή χωρὶς αὐτὴ τὴν προοπτικὴ ἢ ἐκκλησιαστικὴ καὶ πνευματικὴ ζωὴ δὲν ἔχουν καμία σημασία⁴⁶. Ὁ ἀπόστολος Παῦλος παρατηρεῖ αὐτὴ τὴν ἐσχατολογικὴ βάση τῆς χριστιανικῆς ζωῆς καὶ ἐπ' αὐτοῦ συμβουλεῖ τοὺς χριστιανοὺς λέγοντας: «εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, φάγωμεν καὶ πίωμεν» (Α΄ Κορ. 15, 32).

Τὸ ἐρώτημα ποῦ τίθεται εἶναι μὲ ποιὸν τρόπο μπορεῖ αὐτὴ ἡ σχέση τοῦ πιστοῦ μὲ τὴν λειτουργικὴ κοινωνία καὶ τὸν προεστώτα της νὰ συνεισφέρει στὴν διαφύλαξη καὶ διατήρηση τῆς ψυχολογικῆς ὑγείας τοῦ ἀνθρώπου. Δὲν πρέπει ποτὲ νὰ λησμονοῦμε ὅτι ἡ πίστη στὴν ὑπέρβαση τῆς τραγικότητος τοῦ θανάτου ὡς ἐλεύθερης ἐπιλογῆς δὲν εἶναι μιὰ ψύχωση ἢ μιὰ μορφὴ νεύρωσης, καθὼς πίστευε ὁ Φρόντ, ἢ τὸ σύμπτωμα μιᾶς ψυχικῆς ἀρρώστιας⁴⁷. Παρόλη τὴν πρόοδό της, ἡ ἐπιστήμη δὲν κατάφερε νὰ δώσει μιὰ τεκμηριωμένη ἀπάντηση στὰ ἐρωτήματα τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου ποῦ νὰ εἶναι κοινῶς ἀποδεκτὴ. Συνεπῶς, ἡ πίστη τῆς Ἐκκλησίας ὡς ἐλεύθερη ἐπιλογὴ καὶ ἀφοσίωση δὲν εἶναι ψυχικὴ ἀρρώστια, ἀλλὰ ἀποκτᾷ τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀρρώστιας μόνον ὅταν εἶναι ἀνα-

Die apostolischen Väter, σ. 174: «Ὅμοίως πάντες ἐντρεπέσθωσαν τοὺς διακόνους ὡς Ἰησοῦν Χριστόν, ὡς καὶ τὸν ἐπίσκοπον ὄντα τύπον τοῦ πατρὸς, τοὺς δὲ πρεσβυτέρους ὡς συνέδριον Θεοῦ καὶ ὡς σύνδεσμον ἀποστόλων· χωρὶς τούτων ἐκκλησία οὐ καλεῖται».

46. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΣΑΒΒΑΤΟΥ, «Ἀπὸ τὴν λατρεία», σ. 168: «Ἡ εὐχαριστιακὴ κοινωνία, ὡς ὁ ἐγκεντριζομὸς τῆς χριστιανικῆς λατρείας στὴν Εὐχαριστία, δίνει τὴ δυνατότητα στὸν ἄνθρωπο νὰ προγευθῆ τὸ γεγονός τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, καὶ νὰ βιώσει τὴν κατάστασι αὐτὴ ὡς «ἐν Χριστῷ» ἀναγέννησι καὶ μεταμόρφωσι ὁλόκληρης τῆς ὑπαρξῆς του».

47. Βλ. π. ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΙΔΗ, «Ἐκκλησιαστικὴ Διακονία καὶ προληπτικὴ ψυχιατρική», *Θεολογία* (1994), σ. 94.

γκαστικού χαρακτήρα, όποτε και στερεϊ από τον άνθρωπο τή μετοχή του στην έλευθερία των τέκνων του Θεού⁴⁸. Η πίστη του χριστιανού είναι ένας συνεχής άγώνας επί καθημερινής βάσης, άγώνας έπιλογής ανάμεσα στην έλευθερία και την άγάπη και στην άρνησή των. Η πίστη ως έκφραση τής έλευθερίας του ανθρώπου και ως υπόβαθρο τής δυναμικής ανάπτυξης του προσώπου είναι αναγνωρισμένο θετικό στοιχείο και απαιτεί σεβασμό.

Η Έκκλησιαστική κοινωνία αποδέχεται τον άνθρωπο παρόλες τις άδυναμίες του, όχι ώστόσο και τις άμαρτίες του. Το αίσθημα τής αποδοχής σε μιá ομάδα βοηθεϊ στην ανάπτυξη τής αυτοεκτίμησης και τής αυτοπεποίθησης του ανθρώπου. Παρότι είναι σπάνιες οι παραδοσιακές κοινότητες, ώστόσο υπάρχουν άκόμη στον έλληνορθόδοξο χώρο και είναι θαυμάσια παραδείγματα τής κλασικής έκκλησιαστικής κοινότητας π.χ. ένός χωριού, όπου όλοι ζούσαν ως μιá οικογένεια. Η βεβαιότητα ότι ο άνθρωπος ανήκει σε μιá κοινότητα του προσφέρει ασφάλεια, βεβαιότητα και άγάπη⁴⁹. Οι σχέσεις που διαμορφώνει με τους συνανθρώπους του στον κοινό τρόπο ζωής προσφέρουν στον άνθρωπο και τή δυνατότητα νέας έμπειρίας του έαυτού του. Σπουδαία παρατηρεί ο Κασιάρης αυτό το γεγονός τής μεταμόρφωσης τής προσέγγισης του έαυτού και του άλλου στην Έκκλησία τονίζοντας: «γιατί κανείς όταν έπαληθεύει τον έαυτόν του ως μέλος τής Έκκλησίας δεν άσχολείται με το τί έκανε κάποιος, αλλά με το τί γίνεται, και κυρίως τί θα γίνει»⁵⁰.

Σε αυτό το σημείο πρέπει να έπισημανθεϊ και ή σημαντική προσφορά τής χριστιανικής ανθρωπολογίας, ή όποία είναι μιá συστηματοποιημένη έκφραση τής έκκλησιαστικής πίστης. Η χριστιανική ανθρωπολογία, στηριγμένη στη διδασκαλία περι τής Αγίας Τριάδος, κάνει διάκριση μεταξύ τής φύσης και του προσώπου και βοηθεϊ τον άνθρωπο στην ειρήνευση με τον έαυτό του δια τής βεβαιώσεως τής έτερότητάς του δι' ένός σημαντικού άλλου⁵¹. Δεν πρέπει να λη-

48. Πρβλ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΚΑΤΣΙΑΡΑ, ΜΑΡΩΣ ΒΑΜΒΟΥΝΑΚΗ, *Όταν ο Θεός πεθαίνει*, ό.π., σ. 213: «Η έκκλησιαστική ζωή όντως δεν είναι ζήτημα νόμου αλλά έλευθερίας και χάριτος».

49. Βλ. π. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΘΕΡΜΟΥ, *Διαδρομές άγάπης και γνώσης*, έκδ. Άρχονταρίκι, Άθήνα 2010. σσ. 24-25: «Άν ή Έκκλησία είναι μιá κοινωνία άγάπης, ο άνθρωπος αυτός μπορεί να βρεϊ μέσα στην ένορία αποδοχή. Η άγάπη είναι πολύ σημαντικός θεραπευτικός παράγοντας. Θα πρέπει, όμως να είναι μιá άγάπη που δεν υποβιβάζει τον άνθρωπο, αλλά τον αντιμετωπίζει ως ένα άτομο τής ήλικίας του, που έχει θέση μέσα στην κοινωνία και δεν έχει άχηστευτεϊ».

50. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΚΑΤΣΙΑΡΑ, ΜΑΡΩΣ ΒΑΜΒΟΥΝΑΚΗ, *Όταν ο Θεός πεθαίνει*, ό.π., σ. 374.

51. Πρβλ. ΜΗΤΡ. ΠΕΡΓΑΜΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΖΗΖΙΟΥΛΑ, *Άπό το προσωπειόν εις το πρόσωπον: Η συμβολή τής πατερικής θεολογίας εις την έννοιαν του προσώπου*, (1976) (ανάτύπωση στο *Η ιδιοπροσωπεία του Νέου Έλληνισμού*, Ίδρυμα Γουλανδρή - Χόρν, τ. Β', 1983, σ. 300 κ.έ.

σμονοῦμε ὅτι ἡ νεύρωση εἶναι κατὰ κάποιον τρόπο ἡ ἄρρωστη φυγή ἀπὸ τὰ προβλήματα καὶ ἡ μόνιμη ἀποφυγή τῆς συνάντησης μὲ τὸν ἑαυτό μας.

Τὸ καλύτερο παράδειγμα τοῦ καινοῦ τρόπου ἀντιμετώπισης τοῦ ἑαυτοῦ στοῦ πλαίσιο τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας ἀπαντᾶ στὰ κείμενα τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τῆς Κλίμακος, μὲ τὸ παράδειγμα τῶν ἀνεκφράστων λογισμῶν τῆς βλασφημίας, ὅπου περιγράφεται ἡ πνευματικὴ κατάσταση τοῦ μοναχοῦ καὶ τὰ προβλήματα ποὺ προκαλοῦν οἱ βλάσφημοι λογισμοί⁵². Ὁ ἅγιος Ἰωάννης περιγράφει αὐτοὺς τοὺς λογισμοὺς λέγοντας: «Οὐ μόνον τὸ Θεῖον, καὶ τὰ Θεῖα βλασφημεῖ, ἀλλὰ αἰσχροτάτους τινὰς καὶ ἀπρεπεῖς λόγους ἐν ἡμῖν φθέγγεται»⁵³. Πολλοὶ μοναχοὶ προσπάθησαν νὰ κάνουν ἀγώνα κατὰ τῶν βλάσφημων λογισμῶν ἐπὶ πολλὰ ἔτη χωρὶς ἀποτέλεσμα⁵⁴, καὶ ὀρισμένοι εἶχαν καὶ ἀρνητικὲς συνέπειες, δηλαδὴ ἀπώλεσαν τὴ λογικότητά τους. Οἱ ἐνοχῆς ποὺ προκαλοῦν οἱ βλάσφημες σκέψεις καὶ οἱ λογισμοὶ ἀπομακρύνουν τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ κοινότητα καὶ τὴ θεία λατρεία, καθὼς προκαλοῦν τὸ αἶσθημα τῆς ἀναξιότητάς⁵⁵ καὶ κλείνουν τὸν ἄνθρωπο μέσα στὸν ἑαυτό του⁵⁶, ἀπομακρύνοντας τὸν ἀπὸ τὸν συνάνθρωπο καὶ συνεπῶς ἀπὸ τὸν πνευματικὸ ἰατρῷ⁵⁷.

Ὁ καινὸς τρόπος τῆς ἐν Χριστῷ προσέγγισης τοῦ ἑαυτοῦ μας καὶ ἡ διάκριση μεταξὺ τῆς φύσης καὶ τοῦ προσώπου παρέχει τὴ δυνατότητα τῆς νέας θεώρησης τῶν πραγμάτων. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης τῆς Κλίμακος ἐπισημαίνει στοῦ θέμα

52. Περισσότερα σχετικὰ μὲ αὐτὸ τὸ πρόβλημα, βλ. ΚΟΡΝΑΡΑΚΗ ΙΩΑΝΝΗ, *Ἡ λειτουργία τῆς «μεταφορᾶς» (Übertagung) στὴ γερωνικὴ θεραπευτικὴ μέθοδο τοῦ «ἀποδιοπομπαίου τράγου»*, Ἀθήνα 1999, (ἀνάτυπον) ἐκ τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπετηρίδος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τόμ. ΛΔ', σσ. 59-71.

53. ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΛΙΜΑΚΟΣ, *Κλίμαξ*, κεφ. ΚΒ', PG 88, 977A· βλ. ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΛΙΜΑΚΟΣ, *Κλίμαξ*, κεφ. ΚΒ', PG 88, 976C: «ὁ παμμίαφος φιλεῖ πολλάκις παρ' αὐτὰς τὰς ἁγίας συνάξεις, καὶ κατ' αὐτὴν τὴν φρικτὴν τῶν μυστηρίων ὥραν δυσφημεῖν τὸν Κύριον καὶ τὰ τελούμενα ἅγια».

54. Βλ. ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΛΙΜΑΚΟΣ, *Κλίμαξ*, κεφ. ΚΒ', PG 88, 980A: «Μοναχὸς σπουδαῖος ὑπὸ τούτου ὀχλούμενος τοῦ δαίμονος ἐπὶ εἰκοστὸν ἔτος τὰς ἑαυτοῦ σάρκας νηστείας καὶ ἀγρυπνίας κατέτηξε. Καὶ ὡς οὐδεμιᾶς ὠφελείας ἦσθετο ἀπελθών».

55. Βλ. ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΛΙΜΑΚΟΣ, *Κλίμαξ*, κεφ. ΚΒ', PG 88, 976C: «Εἰ γὰρ ἐμοὶ οἱ ἄσμενοι ἐκείνοι καὶ ἀπρεπεῖς λόγοι, πῶς τὸ δῶρον δεξιόμενος προσκυνῶ; Πῶς λοιδορεῖν καὶ εὐλογεῖν δύναμαι».

56. Βλ. ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΛΙΜΑΚΟΣ, *Κλίμαξ*, κεφ. ΚΒ', PG 88, 976B: «καὶ τὸ δὴ χαλεπώτερον οὐδὲ εὐχερῶς ἐκφρασθῆναι καὶ ἐξομολογηθῆναι».

57. Βλ. ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΛΙΜΑΚΟΣ, *Κλίμαξ*, κεφ. ΚΒ', PG 88, 976B: «στηλιτευθῆναι πνευματικῷ ἰατρῷ δυνάμενος».

τῶν βλάσφημων λογισμῶν: «μηδεὶς ἐπὶ λογισμοῖς βλασφημίας αὐτὸν αἴτιον εἶναι λογίσαστο· καρδιογνώστης γὰρ ἐστὶν ὁ Κύριος, καὶ ἐπίσταται, οὐχ ἡμῶν, ἀλλὰ τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν εἶναι τὰ τοιαῦτα ῥήματα»⁵⁸. Ὁ ἄνθρωπος ἀπαλλάσσεται ἀπὸ τὴν ἐνοχὴν γιὰ τὴν παρουσία τῶν κακῶν σκέψεων, καθὼς «μὴ τὴν ψυχὴν τὴν ἑαυτοῦ αἴτιον εἶναι τῶν τοιούτων λογισμῶν, ἀλλὰ αὐτὸν ἀκάθαρτον δαίμονα»⁵⁹.

Ἡ σχέση τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου μὲ τὸν ἑαυτό του προκαλεῖ πολλὰς φορὲς τὶς ἐνοχὰς οἱ ὁποῖες στὴ συνέχεια γίνονται αἰτία γιὰ πολλὰ ψυχικὰ προβλήματα⁶⁰. Ἡ σύγχρονη ψυχοθεραπεία μὲ βάση αὐτὸ τὸ θαυμάσιο παράδειγμα τοῦ ἁγίου Ἰωάννη τῆς Κλίμακος μπορεῖ νὰ ἐντοπίσει καὶ πολλὰ ἀκόμη, σὲ θεωρητικὸ καὶ πρακτικὸ ἐπίπεδο, παραδείγματα, τῆς ἀποδοχῆς τῆς ἀδυναμιῶν καὶ τῶν ὁρμῶν τῆς φύσης μας ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ γεγονός τῆς ἀποδοχῆς στὴν ψυχοθεραπεία ἀντιμετωπίζεται ὡς ἐμπάθεια - συμπάθεια, ἡ ὁποία ἔχει μεγάλη σημασία στὴ θεραπεία. Τὴν αἴσθησις ὅτι ὁ Θεὸς μὲ ἀγαπᾷ καὶ μὲ ἀποδέχεται μὲ ὅλες μου ἀδυναμίες καὶ θέλει τὴν μεταμόρφωσή μου, ὁ ἀμερικανὸς ψυχίατρος Samuel Natale βλέπει ὡς θεραπευτικὴ «θεία ἐμπάθεια»⁶¹. Ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἀναφερόμενος στὸ ἴδιο θέμα βλέπει τὶς ἀδυναμίες μας, τὸ ἀγκάθι, καθὼς λέγει χαρακτηριστικὰ «ἐδόθη μοι σκόλοψ τῆ σαρκί» (Β΄ Κορ. 12, 7) ὡς εὐλογία.

Βασικὴ προϋπόθεσις μιᾶς τέτοιας σχέσεως μὲ τὸν ἑαυτό μας εἶναι ἡ καλὴ αὐτογνωσία⁶², μέσῳ τῆς ὁποίας ἀποκτοῦμε τὴν ἐπίγνωσις τοῦ ἑαυτοῦ μας, ἂν καὶ ἡ ἐπίγνωσις δὲν εἶναι ἡ λύσις καὶ ὑπέρβασις τῶν προβλημάτων. Ἡ πνευματικὴ ζωὴ τῶν χριστιανῶν προϋποθέτει περισσότερο τὴν ἐνασχόλησις μὲ τὸν ἐξωτερικὸ κόσμον, δηλαδὴ τὴ μέρμινα γιὰ τὸν ἄλλον, τὸν ἐχθρό. Ἡ σημερινὴ ἐξέλιξις τῆς ψυχοθεραπείας καὶ ἡ καλύτερη κατανόησις τῆς ψυχοθεραπευτικῆς διαδικασίας συντελεῖ στὴν καλύτερη κατανόησις τῆς δράσεως κάθε θεραπείας στὸν ψυχισμὸ τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ψυχοθεραπεία εἶναι μιὰ μορφὴ τεχνικῆς ἀνάπτυξεως τῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν, οἱ ὁποῖες δὲν κατάφεραν νὰ λειτουργήσουν

58. ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΛΙΜΑΚΟΣ, *Κλίμαξ*, κεφ. ΚΒ΄, PG 88, 976D.

59. ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΛΙΜΑΚΟΣ, *Κλίμαξ*, κεφ. ΚΒ΄, PG, 88, 977B.

60. Βλ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΚΑΤΣΙΑΡΑ, ΜΑΡΩΣ ΒΑΜΒΟΥΝΑΚΗ, *Ὅταν ὁ Θεὸς πεθαίνει*, ὁ.π., σ. 376: «Καὶ πρέπει νὰ ποῦμε ὅτι ὁ ἄνθρωπος τῆς ἁμαρτίας κατὰ βάθος ἐχθρεύεται τὸν ἑαυτό του, μὲ τὸ νὰ θέτει στόχους μὴ ρεαλιστικοὺς ἀλλὰ φανταστικοὺς».

61. SAMUEL NATALE, *Pastoral Counseling*, Paulist Press, New York 1977, σ. 21.

62. Πρὸβλ. π. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΘΕΡΜΟΥ, *Διαδρομὲς ἀγάπης καὶ γνώσεως*, ἐκδ. Ἀρχονταρίκι, Ἀθήνα 2010, σ. 108.

ἀπὸ μόνες τους λόγῳ διαφόρων αἰτιῶν. Ἡ καλὴ γνώση τῆς ψυχοθεραπείας συμβάλλει στὴν πληρέστερη κατανόηση τῆς ἐπίδρασης τῆς πνευματικῆς ζωῆς στὴν ψυχικὴ ὑγεία καὶ στὸ συνολικὸ ψυχικὸ σύστημα τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ ὑπέρβαση ἀπαιτεῖ τὴν καινὴ προσέγγιση καὶ ἀντιμετώπιση τοῦ ἑαυτοῦ μας, τὴν καινὴ σχέση μὲ τὸν ἑαυτό μας καὶ τὸν κόσμον γύρω μας. Αὐτὴ ἡ ἀλλαγὴ τοῦ τρόπου σκέψης καὶ ἡ μεταμόρφωση τοῦ τρόπου ἀντιμετώπισης εἶναι πάντοτε συνέπεια τῆς συνεργασίας μεταξὺ τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ προεστῶτος τῆς τοπικῆς εὐχαριστιακῆς κοινότητας, δηλαδή τοῦ ἐπισκόπου ἢ πρεσβυτέρου ἢ γέροντα, ποὺ ἔχει τὴν εὐλογία τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὴν καθοδήγηση τῶν χριστιανῶν. Ἡ Ἐκκλησία μὲ τὴν αὐθεντικὴ παρουσία Της καὶ τὴν ποιμαντικὴ ὀργάνωση τῆς ζωῆς τῶν χριστιανῶν μπορεῖ νὰ συνεισφέρει σημαντικὰ στὴν πρωτογενῆ πρόληψη τῶν ψυχικῶν διαταραχῶν⁶³.

Ἡ πρόσκληση γιὰ τὴ βίωση τῆς πληρότητας τῆς ζωῆς δὲν εἶναι ἓνα ἀπλὸ σχῆμα τοῦ κηρυγματικοῦ λόγου, ἀλλὰ μιὰ νέα προσέγγιση τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ Ἐκκλησία καλεῖ τὸν ἄνθρωπο στὴν ὑπέρβαση τοῦ θανάτου, καὶ ἔτσι ἡ ζωὴ ἀποκτᾶ νέα ἀξία καὶ προοπτικὴ διὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἀναστάσεως. Ἡ ἀσφάλεια τῆς ὑπαρξης καὶ τῆς ζωῆς ἀντλεῖται ἀπὸ τὴ νέα σχέση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Χριστό, συνεπῶς καὶ ἀπὸ τὸν ἑαυτό του. Ἡ βίωση τῆς σχέσης μὲ τὸν Χριστὸ εἶναι δυνατὴ μόνο στὸ πλαίσιο τῶν μυστηρίων τῆς Ἐκκλησίας καὶ πρωτίστως τῆς Θείας Εὐχαριστίας, στὴν ὁποία γίνεται σύναξη τῆς Ἐκκλησίας καὶ φανέρωση Της στὸ πλαίσιο τῆς κοινωνίας τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ. Ὁ χριστιανὸς βιώνει τὴν ὑπέρβαση τοῦ ἄγχους μὲ τὴν ἀσφάλεια ἐν Χριστῷ στὴν εὐχαριστιακὴ κοινότητα· ἡ ἀσφάλεια τῆς ζωῆς εἶναι συνέπεια τῆς αἴσθησης τῆς θείας ἀγάπης καὶ τῆς ἀγάπης τῶν ἀδελφῶν γύρω μας. Ἡ χριστιανικὴ ταυτότητα ἐκφράζεται διὰ τῆς κοινωνίας μὲ τὴν ἀγάπη καὶ κατόπιν τὴν ἀγάπη ποὺ λάβαμε τὴν ἐπιστρέφομε στοὺς ἄλλους: «ἡμεῖς ἀγαπῶμεν, ὅτι αὐτὸς πρῶτος ἠγάπησεν ἡμᾶς» (Α΄ Ἰω. 4, 19).

Ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης στὴν ἐπιστολὴ του, πρὶν ἀπὸ εἴκοσι αἰῶνες περὶπου, τονίζει κατὰ ποὺ στὸν εἰκοστὸ αἰῶνα φανερώνει καὶ πάλι ἡ ψυχολογία τοῦ βάρους, ὅτι δηλαδή ἡ ἀγάπη τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ ἀνταπόκριση στὴ δωρεὰ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ· ἀγαπᾶμε δηλαδή γιὰτὶ μᾶς ἀγάπησε κάποιος νωρίτερα. Τὸ παιδί βιώνει τὴν ἀγάπη τῶν γονέων του καὶ σ' αὐτὴ ἀνταποκρίνεται μὲ τὴν δική του ἀγάπη γιὰ τοὺς γονεῖς, ἐνῶ στὴν συνέχεια τῆς ζωῆς

63. Βλ. π. ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΙΔΗ, «Ἐκκλησιαστικὴ Διακονία καὶ προληπτικὴ ψυχιατρικὴ», *Θεολογία* (1994), σ. 92.

του αναπτύσσει την αγάπη ως τρόπο προσέγγισης ανθρώπων και πραγμάτων, αλλά και της ίδιας της ζωής. Το βασικό έργο της ποιμαντικής διακονίας είναι ή οικοδόμηση της χριστιανικής ταυτότητας και συνείδησης, ή όποια βασίζεται στην καινή εντολή της αγάπης: «έντολήν καινήν δίδωμι υμίν, ίνα αγαπάτε αλλήλους· καθώς ήγάπησα υμᾶς ίνα και υμείς αγαπάτε αλλήλους. έν τούτω γνώσονται πάντες ότι έμοι μαθηταί έστε, εάν αγάπην έχητε έν αλλήλοις» (Ίω. 13, 34-35). Αύτη ή διακονία της Έκκλησίας δέν έχει έναν άόριστο και θεωρητικό χαρακτήρα, αλλά είναι μιὰ πραγματικότητα ή όποια πραγματοποιείται στην καθημερινή ζωή της Έκκλησίας στο πλαίσιο της λειτουργικής ζωής Της και της πρακτικής άσκησης της χριστιανικής πίστewς⁶⁴. Ό χριστιανός δέν γεννιέται, αλλά γίνεται και αυτό τό «γίνεται» έχει δυναμικό χαρακτήρα· δέν συντελείται δηλαδή άπαξ δια παντός, αλλά άποτελεί συνεχή κατάσταση μιᾶς ισόβιας πορείας. Ό χριστιανισμός είναι βίωμα ζωής, ή γεύση της ζωής και τελικά ή έπιλογή της ζωής άντι τοῦ θανάτου⁶⁵. Η Έκκλησία έκφράζει συχνά στην παράδοσή Της την ταυτότητα τοῦ χριστιανού μέ τόν όρο «τό φρόνημα». Η οικοδόμηση τοῦ «φρονήματος» της αγάπης στη συνείδηση τών μελών της Έκκλησίας έχει βασικό πνευματικό χαρακτήρα, καθώς δι' αύτης της διακονίας άσκειται φρονίδα και για τό σῶμα της Έκκλησίας. Έδῶ πρέπει όπωσδήποτε νά έπισημανθεί ότι ή Έκκλησία δέν χωρίζει την αγάπη άπό την Άγία Τριάδα, καθώς ή αγάπη είναι ό τρόπος ζωής τοῦ Τριαδικού Θεοῦ και συνεπῶς γίνεται και τρόπος ζωής της Έκκλησίας. Η αγάπη ή όποία έκφράζει τόν τρόπο ζωής της Έκκλησίας δέν σχετίζεται μέ τό κοινό ανθρώπινο συναίσθημα της αγάπης. Η αγάπη στην όποία προσκαλούνται οί χριστιανοί είναι ό τρόπος σχέσης πρὸς τό πρότυπο της σχέσης τοῦ Χριστοῦ μέ τούς ανθρώπους, «ίνα αγαπάτε αλλήλους· καθώς ήγάπησα υμᾶς ίνα και υμείς αγαπάτε αλλήλους» (Ίω. 13, 34)⁶⁶. Είναι σαφές ότι πρόκειται περι διαφορετικής αγάπης άπό την κοινή έμπειρία της αγάπης πού έχουν οί άνθρωποι⁶⁷. Τό κύριο ιδιαίτερο γνώρισμα της θείας αγά-

64. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, *Λόγος Κ΄*, 12 PG 35, 1080 B-C: «Βούλει θεολόγος γενέσθαι ποτέ, και της θεότητος άξιος; τās έντολάς φύλασσε· δια τών προσταγμάτων όδευσον· πρᾶξις γάρ έπίβασις θεωρίας».

65. Βλ. W. KASPER, «Die Wissenschaftspraxis der Theologie», *Handbuch der Fundamentalthologie* IV, Tübingen - Basel 2000, σ. 212.

66. Πρβλ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΚΑΤΣΙΑΡΑ, ΜΑΡΩΣ ΒΑΜΒΟΥΝΑΚΗ, *Όταν ό Θεός πεθαίνει*, ό.π., σ. 377.

67. Ματθ. 5, 44-48: «έγώ δέ λέγω υμίν, αγαπάτε τούς έχθρούς υμών και προσεύχεσθε υπέρ τών διωκόντων υμᾶς, όπως γένησθε υιοί τοῦ πατρός υμών τοῦ έν ούρανοίς, ότι τόν ήλιον αυτού

πης είναι ή δυνατότητα την οποία προσφέρει στον άνθρωπο, δηλαδή ή δυνατότητα της ζωής στην πληρότητά της⁶⁸. Η θεία αγάπη, καθώς υπερβαίνει την έμπειρία της κτίσεως, είναι ό τρόπος δράσεως του Θεού προς τον άνθρωπο⁶⁹ και όχι τó αποτέλεσμα της άσκησης ψυχολογικού βιώματος. Η εκκλησιαστική άγωγή του ανθρώπου στον τρόπο της ζωής του Τριαδικού Θεού επιδρά άποτελεσματικά στην ποιότητα της ζωής του ανθρώπου.

ανατέλλει επί πονηρούς και αγαθούς και βρέχει επί δικαίους και άδικους. εάν γάρ αγάπησθε τούς αγαπώντας ύμās, τίνα μισθόν έχετε; ουχι και οί τελώναι τó αυτό ποιούσιν; και εάν άσπάσησθε τούς άδελφούς ύμών μόνον, τί περισσόν ποιείτε; ουχι και οί έθνικοι τó αυτό ποιούσιν; έσεσθε ούν ύμεις τέλειοι ως ό πατήρ ύμών ό ουράνιος τέλειός έστιν».

68. *Ιω. 10*, 10: «εγώ ήλθον ίνα ζωήν έχωσιν και περισσόν έχωσιν».

69. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Υπόμνημα εις Γένεσιν*, *Όμιλία Θ'*, 1, PG 53, 76D-77A: «Η γάρ χάρις έτοιμός έστιν, έπιζητούσα τούς μετά δαψιλείας αυτήν ύποδεχομένους. Τοιούτος γάρ ό Δεσπότης ό ήμετέρος: έπειδάν ίδη ψυχήν διεγυγερμένην και πόθον ζέοντα, τόν οικείον πλουτόν μετά δαψιλείας χορηγεί ύπερβαίνοντα την αίτησιν τή οικεία φιλοτιμία».